

Çağdaş Totalitarizm PLATON'a Dayandırılabilir mi?

Hasan YILDIZ *

Özet: 20. Yüzyılda meydana gelen totaliter devlet ve şiddeti Platon'a dayandıran Karl Popper'dir. Özellikle Nazilerin Platon'un metaller mitosundan etkilendiğini savunur. Bu makalede Platon'un zorbalık (tiranlık) veya diktatörlük hakkındaki olumsuz düşünceleri ışığında Popper'in tezi çürütölmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: totalitarizm, tiranlık, metaller mitos, oligarşi, ırk.

Can the Modern Totalitarianism be Leaned on PLATON?

Abstract: It was Karl Popper that attributes the emergence of totalitarion state and violence in the 20th century to Platon. In Particular, Popper argues that the Nazis were influenced by Platon's metals mithos. In this article we aim to resect Popper's thes is in the light of Platon's ideas on tgranny and dictatorship.

Keywords: totalitariannism, tyranny, metals mithos, oligarchy, race.

GİRİŞ

20.Yüzyılın ikinci çeyreği insanlık tarihi açısından önemli olaylara sahne olur.Rusya'da Çarlık kanlı bir devrimle Lenin ve askerleri tarafından yıkılarak yerine Sovyetler Birliği kurulur. Almanya'da Hohenzollern hanedanı yıkılır ve Weimer Cumhuriyeti kurulur. Yerini daha sonra Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalist iktidarına bırakılacaktır. İtalya'da krallık devam etmekle beraber Mussolini'nin Faşist partisi de tüm toplum yaşamını kontrol eden totaliter bir sistem kurar. Bu sistemlerin içerisinde ırk ayrımını benimsemiş olan Nazizmdi. Karl Popper Nazilerin uyguladığı jenosidin kökenini antikçağ filozofu Platon'un fikirlerine dayandırmaktadır. Açık Toplum ve Düşmanları'nda Popper özellikle Metaller Mitosu vasıtasıyla Platon'u ırkçı düşüncelerin gelecek asırlarda insanlığın başına musallat olmasına sebep olmakla itham eder. Şimdi "Metaller Mitos"u nedir onu görelim;

* Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Metaller Mitosu

Platon İdeal Devlet'in kuruluşunda, insanların onun önerdiği filozof-bekçi-işçi hiyerarşisine itaat etmeleri için her zamanki gibi Sokrates'i konuşturarak bir yalan veya mitos anlattırır. Bu bir eski Fenike masalıdır:

“Peki söyleyin. Nasıl bir cüretle ve ne kelimelerle konuşacağımı bilmem, ama önderleri ve yardımcıları, sonradan bütün şehri sana inandırmaya çalışacağım; kısaca diyeceğim ki: Biz sizi bazı ilkelere göre yetiştirdik ya, bunlar bir çeşit rüya idi. Gerçekte siz silahlarınız, bütün eşyalarınızla birlikte yerin altında yetiştiniz yoruldunuz. Toprak, bir ana gibi, iyice büyüttükten sonra yeryüzüne çıkarttı sizi. Üstünde yaşadığımız bu toprak sizleri büyüten, emziren ananızdır. Ona saldıran olursa korumak boynumuzun borcudur. Yurttaşlarımız da aynı toprağın çocukları ve sizin kaderlerinizdir.” (Devlet 1980.414d.e).

Platon masalın bu kısmı ile gerek yöneticileri ve yardımcılarını, gerekse geniş yığını oluşturan çiftçi, tüccar, zanaatkar ve çoban gibi meslek sahiplerine öncelikle bir vatan edinmenin önemini vurgulamaya çalışmaktadır. Herkesin toprağın çocuğu olduğunu söylemekle, hem önderlerin hem de yardımcıların geniş yığınları dış ve iç tehlikelere karşı korumasını teşvik ettiği gibi; aynı zamanda geniş yığını oluşturan zümrenin, önder ve koruyuculara mutlak itaatını da sağlamış olmaktadır.

Bundan sonra masalın, can alıcı kısmı gelmektedir. Metaller Mitosu olarak tanınan bu kısımda Platon, tasarladığı toplumsal yapı için kendine hem bir kaynak bulmuş olmakta, hem de herkesin işini yapması ilkesiyle oturtmaya çalıştığı adalet veya doğruluk erdeminin meşru zeminlerini bulmaya çalışmaktadır. Çünkü kurduğu sistem en çok buradan yara almaktadır. Fenike masalının devamı şöyledir:

“Bu toplumun bir parçası olan sizler, diyeceğim, birbirinizin kardeşisiniz. Ama sizi yaratan Tanrı, aranızdan önder olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baştacı olurlar. Yardımcı olarak

yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına da demir ve tunç katmıştır. Aramızda bir hamur birliği olduğuna göre sizden doğan çocuklar da herhalde size benzeyeceklerdir. Ama arada bir altından gümüş, gümüşten de altın doğduğu olabilir. Bunun için Tanrı her şeyden önce önderlere, doğan çocuklara iyi bekçilik etmelerini, içlerine bu madenlerden hangilerinin katılmış olduğunu dikkatle araştırmalarını buyurmuştur. Kendi çocukları tunçla yada demirle katışık doğmuşlarsa hiç acımayıp hamurlarına uygun işlere koyacak onları; çiftçi ya da işçi yapacak. Çiftçi ve işçi çocukları arasından mayaları altın ve gümüşle katışık doğanlar olursa, onları gözetecek, kimini önderliğe, kimini bekçiliğe yükseltecek; çünkü mayasında demir yada tunç katışık olanlara önderlik edeceği gün şehrin yok olacağını Tanrı buyurmuştur”(Devlet 1980 415 a,b,c).

Yurttaşların bu masala nasıl inandırılabilceğini soran Sokrates’e Gloukon, kendilerini inandırmanın zor olacağını ama oğullarını, torunlarını inandırmanın mümkün olabileceği cevabını verir. Sokrates bu kadarının bile, yurttaşları gerek devlete, gerekse birbirine daha çok bağlayacağını belirtir. Hacıkulaoğlu, Platon’un yalan konusunda çifte standartlı hareket ettiğini belirtir. Birinci kitapta, filozofun gerçeği seven kişi olarak tanımlandığı ve yalandan nefret edilmesi söylendiği halde, Metaller Mitosu’nun anlatılmasıyla çifte standart uygulandığını belirtir. Şöyle ki, yalan, devleti yönetenlerce yönetilenlere söyleniliyorsa olumlu ve doğru, yönetilenlerce yönetenlere karşı söyleniyorsa yanlış ve cezalandırılması gereken bir eylemdir. Bu şekilde Hacıkulaoğlu’nun yönetenlerin yönetilenlerin aleyhine bir tasarruf sahibi oluşuna dikkat çektiği anlaşılmaktadır (Hacıkulaoğlu,1991:17-18). Şenel de yönetici takımın lehine sunulan “yararlı yalan” a dikkat çekerek, Platon’un bir çeşit yarı kast sistemi kurmaya çalıştığını ifade eder. O da Metaller Mitosu’nun “ırk öğretisi” olduğunu tasdik etmektedir(Şenel, 1996:147). Ebenstein de yalanın zararlarından söz eder ve tıbbi yalanın ikinci derecede bir mazereti bildirmekten ziyade asıl yalan olan metal yalanına yani ideal siyasal topluluğa ilişkin olduğunu ifade ederek, görevli olmayan birinin yöneticileri yanıltmasının, bir hastanın doktorunu yanıltmasından daha kötü olarak kabul edileceğini söyler. Buna göre yönetilenlerin gerçekten sapmalarına müsaade edilmiyor ama yönetilenler tıp yolunda ölebilirler demekte ve yalan söyleme yetkisinin, ister ülke düşmanlarını, isterse yurttaşlarını hedef alsın sadece önderlerde olduğunu vurgulamaktadır. Ebenstein yönetici takımının bilgisinin, üretici takımın bilgisinden fazla olduğunu ve tıp gibi bir bilgi türünün bile siyasi hikmet kadar doğa ve toplumu kavrayamayacağını, insanın psikofizik dünyasıyla ilgilendiğini ve değerlerle düşünceler dünyasıyla ilgisi olmadığını

söylemektedir. İşte zanaatın eksik bilgisi, üreticiyi hiçbir zaman filozof yönetici yapamayacak ve onun karşısında ikinci sınıf insan durumuna düşecektir.(Ebenstein,1996:21-22-23).

Popper'in Yaklaşımı

Popper, Platon yorumcuları arasında ona karşı biraz sert davranan biri olarak bilinir. Gerçi öne sürdüğü kanıtlar, reddedilemez gibi gözükmektedir. Ancak Platon'u, yaşadığı yirminci yüzyıldaki tatsız olaylardan sorumlu tutarcasına yaptığı eleştirilerdeki haksız tutumu yumuşatılmalıdır. Popper'de Metaller Mitosu'nu ileri sürer ve burada Platon'un ırkçılık yaptığını iddia eder(Popper 1994:140).Ancak Platon bunu gizlemektedir. Şöyle ki; üreticilerinin altın cevherli çocukları (gümüşler de dahil) doğarsa, bekçi ve önder olabileceklerdir. Yani üst tabakanın demir ve tunç karışımı çocukları, üreticilerin arasına itileceklerdir. Popper Platon'un asıl yalanının yaşlılık döneminde kendini ele verdiğini ve Devlet'teki görüşünün Yasalar'da öne sürdüğü tezle çürüdüğünü ve ırkçı görüşünün açığa çıktığını ifade eder. Sorun farklı kasta ait kişilerin evliliklerinden doğan çocukların,daha alt kasta gönderilmesinin ana-babanın konumuna bırakılmasıdır. Platon'un yaşlılık evresinde bu konuda yazdıkları şu şekildedir: “Dünyaya gelen bir çocuğun ana babası hakkında herhangi bir sorun yoksa, ama bunlardan hangisi ile kalacağına karar vermek gerekiyorsa, şöyle olacak: Bir köle kadının bir köleden ya da özgür bir erkekten ya da bir azatlıdan doğma çocuğu, köle kadının kendisine aittir; eğer özgür bir kadın bir köle ile ilişki kurarsa, doğan çocuk kölenin efendisine ait olacaktır;eğer özgür bir erkek kendine ait köle kadınla ya da özgür bir kadın kendi kölesinden çocuk sahibi olursa ve durum apaçık ortadaysa, kadın görevliler özgür kadının çocuğunu babasıyla birlikte başka bir ülkeye göndereceklerdir; yasa bekçileri de aynı şekilde özgür erkeğin çocuğunu annesi ile birlikte göndereceklerdir(Yasalar, 1996:930 d,e). Popper Platon'dan getirdiği bu örnekle onun genel fikri yaşamında ikilem içinde bulunduğunu, ırkçı fikirlerini gizlediğini söylemektedir. Buna sebep olarak o dönemin demokrat ve insan sever yönetimlerinin var oluşunu gösterir(Popper, 1994:141).Platon'un aristokratlığı ve seçkin bir aileden geldiği bilinmektedir. İçinden sürekli olarak yöneticiler çıkarabilmiş bir ailesi var. Gerek anne tarafı gerekse baba tarafı (biri Solon'a biri son Atina Kralı Kodros'a dayanıyor) önemli liderler yetiştirmişlerdir. Platon'un da art arda başarılı insanlar çıkarmış olan seçkin aile mensupları gibi Tanrının kendilerini her zaman tercih ettiğini sanması mümkündür ve öyle gözükmektedir. Tarih boyunca pek çok saltanat süren, aile mensupları ve yandaşları öyle sanmışlardır. Ancak Adolf Hitler'in böyle bir aileden gelmediğini vurgulamak gerekir. Hala eski rüyaları görenler vardır. Ama Platon'un Devlet'teki görüşü dikkate alınırsa, arada sırada üretici tabakadan, gerçekten altın cevherler çıkmaktadır. Tarihler Bonapart ailesinin, Napolyon

ortaya çıkana kadar hiçbir önemli varlık gösteremediğini hatta Korsika adasında balıkçılıktan başka, bir iş yapmadıklarını yazarlar. İster keskin zekası sayesinde, isterse koşullar ona itsin ya da her ikisi beraber olsun, O'nun Fransa tarihindeki yeri bellidir. Onun fırtınası geçtikten sonra ailesinin durumunu da ortadadır. Platon'un ırkçılığını gizlemesinin o dönemin demokrat eğilimli kişileri ile açıklanmasına biraz şüphe ile bakmak gerekmektedir. Çünkü Yasalar'ın yazıldığı yıllar ile, Devlet'in yazıldığı yıllarda Atina'da sadece demokratlar hüküm sürmüştür. Devlet'i yazdığı yıllarda demokratlardan ve özgürlükçülerden çekinen Platon'un Yasalar'ı yazdığı yıllarda onlardan çekinmemesi neye bağlanabilirler? Yaşlandı ve dindarlaştı diye mi? Ya da artık yaşlıyım ve onlardan ne olursa olsun çekinmeyeceğim ve fikirlerimi ifade edeyim düşüncesi mi doğrudur? Elde kanıt olmadan kesin bir hüküm verilemez. Ancak Popper'in çocuk konusundaki tespiti doğrudur. Platon o devrin kölelik anlayışından kurtulamamıştır, belki bunda düşünebilecek kadar zamana ihtiyaç duyduğu ve felsefe yapabilmesi için başkalarının hizmetine(kölelik gibi) ya da Akademi'yi yönetirken cömert zengin dostların varlığına ihtiyaç duyması, o konuda sağlam bir düşünce ortaya koymasına engel olmuş da olabilir.

Oligarşi Lideri Kritias'ın Durumu

Popper'in Platon'a eleştiri yönelttiği bir nokta da, bu propaganda yalanının yani kan ve toprak mitosunun ortaya çıkışında, dayısı Kritias'a olan hayranlığını öne sürmesidir. Bilindiği gibi Kritias otuzlardandı ve çok kısa süren iktidarı boyunca yüzlerce kişiyi öldürtmüş ve Sokrates'i sonradan idama mahkum edecek olan demokratlar tarafından devrilmişti. İşte Popper Kritias'ın yazdığı bir şiirden bahsediyor ve Tanrılardan korkulmasını sağlayan devlet adamının bilge ve kurnaz kabul edildiğini ve Platon'un daha sonra Yasalar'da Tanrılara ve dine lakayıt davrananlara ağır cezalar vermeyi öngören görüşünün buradan kaynaklandığını ileri sürüyor. Platon dayısı olan Kritias'ı belki sevmiştir, kendisi de şair ruhlu olduğu için şiirlerinden etkilenmiş olabilir. Bunlar mümkün kabul edilebilir, fakat Platon'un dayısı Kritias'ın çok kısa bir zamanda (8 ayda) 1500 kişiyi alenen öldüren rejimine karşı duyduğu tepkiyi bizzat dile getirdiği bilinmektedir. Platon'un adaleti biraz totaliter olabilir (özel eğitim, özel yaşam, mülkiyetsizlik v.s. sadece bekçi zümresine aitti, İdeal Devlet'in diğer kesimlerini ilgilendirmiyordu) ama Popper'in yaşadığı dönemdeki Nazi zulmüne prototip olarak gösterilemez. Çünkü küçük bir site devletinde boyutlarına rağmen şiddeti belki Nazilerle ölçülebilecek olan Kritias rejimine (oligarşi) karşı Platon'un tepkisi nasıldır, onu görmekte yarar vardır. Platon bunu VII.Mektup'unda şöyle ifade eder:

“Gençlikte ben de birçok gençler gibiydim. Kendi kendime davranabileceğim gün gelince, hemen devlet işlerine atılmaya karar vermiştim. Fakat o zaman bu alanda birçok değişimler olmuştu; kendimi şu durum karşısında buldum. Birçok kimseler o zamanki idareye saldırmışlar, ihtilal çıkmış ve yeni idarenin başına 51 kişi konmuştu. Bunlardan on biri şehirde; onu da Peiraeus’da iş almıştı; vazifeleri; Agora ile şehrin idaresini ilgilendiren işlerle meşgul olmaktı. Öteki otuzuna tam salahiyyetle en yüksek iktidar verilmişti. Bunlar arasında tanıdıklarım, akrabalarım vardı; uygun bir iş vermek üzere beni hemen çağırdılar. Genç yaşıma düşünülecek olursa, hiç de aşırı olmayan hülyalar kuruyordum; bunların devleti, eğrilik yolundan doğruluk yoluna getirerek idare edeceklerini sanıyor, ne yapacaklarını merakla bekliyordum. Halbuki çok geçmeden, eski düzeni adeta altın çağı imiş gibi arattıklarını açıkça gördüm. Birçok zorbalıklardan başka, o zamanın en doğru adamı olduğunu söyleyebileceğim yaşlı dostum Sokrates’e de saldırdılar... Ben de bu türlü şiddetli hareketler ve buna benzer, bunlar kadar önemli daha başka zorbalıklar karşısında nefret duydum; olup biten iğrençliklerden uzaklaştım. Az zaman sonra, otuzlar düştü; kurmuş oldukları şekli de onlarla beraber ortadan kalktı ‘(Platon, 1997:324 c,d,e, 325 a).

Görüldüğü gibi Platon zulüm idaresini onaylamamaktadır. Gerçi Popper, orada Kritias’ın zulüm idaresini destekledi demiyor ama diymiyor. Suçladığı konu propaganda! Platon ilk defa propagandayı geniş çaplı bir şekilde kullanmakla suçlanıyor. Veleve ki öyle olsa bile, Platon’un yaptığı propaganda ortada ve pratik siyasette ulaştığı başarı da görülüyor yani fiyasko. Çok başarılı birer propagandaları olan Nazilerin ve şeflerinin bu yolla ulaştıkları başarı (kitleleri ve belirli sayıdaki grupları etkileme) ortada iken, Platon’un onlara bu konuda öncelik ettiği düşünülebilir mi? Düşünülyorsa eğer, tartışmaya açık bir konudur, haksızlıktır. Üstelik Platon’un eleştirildiği konunun, antidemokrat oluş ya da onlardan çekinişinin, gizli hesaplarla değil, bilindiği üzere yaşanan olaylarla da doğrudan ilgisi vardır. Yaşlı dostu Sokrates’i demokratlar öldürmüşlerdi (Phaidon 115 a,b,c,d,e, 116 a,b,c,d,e, 117 a,b,c,d,e 118; Sokrates’in Savunması, 1996: 56-63). Artı olarak İ.Ö.406 yılındaki deniz savaşında, denizden toplanamayan (fırtına yüzünden batan gemilerden denize dağılan askerler) 400 ceset yüzünden, idama mahkum edilen altı amirali kurtarmak için açıkça karşı çıkan tek kişi sadece Sokrates’tir (Mansel, 1995: 336-337). Buna rağmen altı amiral derhal öldürülmüşler ve Atina’da demokratlara güven azaldığı için ordu komutasına geçme hevesi de kimsede kalmamıştı. Bu icraat Atinalı demokratları ve Platon’un bunlara

tepkisi, çağdaş demokrasilerin oturmuş, insan haklarına dayalı, çoğulcu rejimlerine yapılmış bir tepki gibi sunulmamalıdır. Onlar temsili demokrasiyi bile tanımıyorlardı. Böyle bir demokrasi anlayışı A.B.D.'nin kuruluşuyla gündeme geldi. Atina demokrasisi hiçbir zaman kölelik ayırımını ortadan kaldırmamıştır. Belki de cüret bile edememişlerdi. Mansel'in belirttiği gibi meşhur Perikles'in eşi olan Aspasya bile yabancı olduğu için (Perikles'e iki erkek evlat vermesine rağmen) Atina vatandaşı yapılmamıştır (Mansel,1995: 337; Protagoras,1996: 320 a,b; Gorgias, 1996: 516 a,d). Ki Perikles üst üste hiç ara vermeden 40 yıl Atina'nın başında seçimle iktidarda kalmıştır, buna rağmen eşini yasal vatandaş yapamamıştır. "Ateş düştüğü yeri yakar" misalinde olduğu gibi Platon çektiği acıyı kendisi bilir, Popper de çektiği acıyı kendisi bilmektedir. Ancak yaşanan dönemlerde çekilen acı ve ıstıraplar insanlarda yanlış "günah keçileri" oluşturmamalıdır.

Platon'un Zorbalık Rejimi (Tiranlık) Hakkındaki Tutumu

Problemi bir de filozofun, totaliter rejimin özdeşi sayılabilecek olan tiranlık hakkındaki görüşlerini ele alarak analiz etmenin doğru olacağı kanısındayım. Acaba tiranlık, çağdaş totaliter rejimlerle bir tutulabilir mi, şeklindeki sorulara cevap olarak Metaller Mitosundan filozofun ırkçı olduğu yönünde bir kanaat nasıl uyanıyorsa (O dönemin demokratlarının tutumlarına da az önce değinilmişti) zorbalık ya da tiranlık rejiminden de, bu rejimin totaliterlik koktuğu düşünülebilir sanıyorum. Totaliterizmin temel özelliği tüm toplumu denetlemesi idi ve bunu canice işlediği katliamlar vasıtasıyla gerçekleştiriliyordu. Eski tiranlarda, toplumu tam olarak denetleyip denetlemedikleri eksik bilgi dolayısıyla tartışmalı olsa da (Çünkü onların tarihini düşmanları yazmıştı Peisistratos'un ki gibi), kan akıtmada herhalde çağdaş diktatörler ile karşılaştırılabilirler.

Zorba ya da tiranlık rejimi Platon'un İdeal Devleti tasarımıyla bu rejimin bozulması ile başlayan süreçte en son noktayı koyduğu bir yönetim tarzıdır. İdeal Devlet bozulunca timokrazi, aristokrazi, oligarşi, yasal-yasasız demokrasi (Devlet Adamı; 1994:293 c,d,e...) ve nihayet tiranlık sırayla ortaya çıkar. Tiran en kötü yöneticidir, isterse yetkilerini filozofa devrederek "İdeal Devlet" i kurabilir ama böyle bir şeyi yapmaz (Sicilya gezisindeki tiran Dionysios'u kasteder). Tiranlık demokrasinin bozulmasından sonra insanlığın karşılaşılabileceği bir rejimdir.

Platon'un demokrasinin bozulmasından tiranlığa geçişi açıklamasını sunmadan önce, tiranlığın eski Grek toplumundaki tarihçesine çok kısa bir şekilde göz gezdirmek yararlı olacaktır. Alsan'ın belirttiğine göre Korint'li Kypselos ülkesinde önce sert davrandı, bayındırlığı geliştirdi, sanat eserleri ortaya koydu, sonra çok yumuşadı hatta muhafızsız gezdi. Oğlu Periandros

hem bilge hem de kan dökücü idi. Yedi bilgeden biri oldu. Miletos'ta oligarşiyi dağıtan Thrasyboulos'la dosttur. Sicyone'de Kleisthenes, oligarşinin dayandığı aileleri dağıtır. Efes'te Pythagoras, Midilli'de Pittakos (yedi bilgeden biri), Sisam'da Polikrates bu yeni yönetimi uyguladılar (Alsan,1963;7,12).Alsan Atina'da ilk tiranın Peisistratos olduğunu söylemektedir. Dağlık Diakri bölgesinde yaşayanların desteğini almıştır. Paralilerin (deniz kıyısında yaşayanların)temsilcisi olan Megagles, Pediakrilerin (ovada yaşayanların) başı Lykurgos ile baş edemeyince, önce sürdürdüğü Peisistratos'u geri çağırdı. O da tiranlıkla Atina'yı uzun süre yönetti. İşsizlere iş aradı, ekilen yerleri çoğaltmaya çalıştı. Köylünün işini rahat yapması için bölge mahkemeleri kurdu. Alsan, Aristo'nun ifadesiyle onun halkı hiç sıkmadığını söylemektedir.

Fakat Atina'nın tarihçesinden anlaşılmaktadır ki, bu şehirde tiranlık demokrasiden önce gelmektedir. Tiranlıktan önce toprak kavgaları, kölelik sorunu ve bunları çözmeye çalışan Solon'un getirdiği yasalar, oligarşik bir yönetim döneminde oluşmuştur. Solon memnun olmayanlar yüzünden şehri terk ederken, kendisine yapılan tiranlık teklifini de geri çevirmiştir(Alsan, 1963;10-13;Parkinson, 1984;118-159). Parkinson'un da belirttiği gibi Atina'da aristokrasi dönemi kısa sürmüş sayılır. Bu süre M.Ö. 750-600 yılları arasında kapsar. Solon (M.Ö.594) ve Cleisthenes'in (M.Ö.525)yaptığı reformlar, arta kalanların ortadan kaldırıldığına yöneliktir. Aralarında çok yıllar var. Bir tiran olan Peisistratos var. Ondan sonra tiran olan Cleisthenes'tir. O Atina halkının bir daha oligarşi yönetimine düşmemesi için ilginç bir adım atar. Klan sistemi ile vatandaşları belirleme sistemini kaldırır ve Atina'yı otuz bölge ya da "demos"a ayırır. Halk artık soylarıyla değil buldukları bölgenin yani demosun temsilcisi olarak siyasi eylemde bulunacaklardı. Doğal olarak Cleisthenes, önceki yapılanmada vatandaş kabul edilmeyen birçok kişiyi de vatandaş yapmıştı. Demoslar bucak hükmünde idi ve yönetimde artık onlar söz sahibi olacaktı. Alsan bunun demokrasinin ilkel anlamını oluşturacağını ifade ederken, Parkinson bu çerçevenin yani Cleisthenes'in oluşturduğu demokrasinin M.Ö. 338 Makedonya egemenliğine kadar devam ettiğini söylemektedir (Alsan,1963;13,Parkinson, 1984;158).

Kısaca aktarılmaya çalışılan bu siyasal süreçte dikkat çeken bir olay var. Şöyle de diyebiliriz ki, Atina'da demokrasi-tiranlık geçişi,ilk oluşumunda ters olarak gelişmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda tiranlığa özenenler yok değildir. Hatta Platon'un dayılarının kurmaya çalıştıkları oligarşi, eğer teke dayanmış olsaydı kesinlikle tiranlık olarak nitelendirilecekti. Genel olarak bakıldığında Grek sitelerinin demokrasiden tiranlığa geçtikleri ve bunun bir sosyalizm döneminden sonra meydana geldiği vurgulanmaktadır (Parkinson, 1984, 220-221). Demek ki Platon'un bozuluş sürecinde tiranlığı

demokrasiden sonraya alışındaki neden, tarihsel örneklerde bu konuda daha fazla numuneye rastlamasındandır.

Tiranlığın Doğuşu

Şimdi Platon'un tiranlığın doğuşuna ilişkin görüşleri ele alınabilir. Platon oligarşiyi kuran ve yıkan şeyin, onun en çok değer verdiği şey olan zenginlik olduğunu belirterek, demokrasiyi de benzer bir felaketin beklediğini belirtir. Bu da özgürlüktür. Özgür doğan bir insan yalnızca bir demokraside yaşayabilir. Ancak özgürlük isteği doymak bilmediği için demokrasinin değişmesine ve zorbalık yolunu tutmasına sebep olur. Devletin başındakiler halkın özgürlük isteğini gidermeyi beceremedikleri zaman halk onları suçlandırır, hain ve oligarkh diye cezalandırır (Devlet, 1980;562 c,d) demektir. Platon aşırı özgürlük isteğinin devlet, aile, okul, eğitim, öğretmen-öğrenci, genç yaşlı tüm toplumsal kesimi etkilediğini ve bir karmaşa ortamının doğduğunu ve hiç kimsenin toplumsal konumundan memnun olmayarak, diğer konumdakilere özendiğini belirtir. Hatta köleler bile efendilerinden özgür hale geldikleri gibi, demokraside atlar ve eşekler bile bir başka türlü mağrur bir eda ile sokaklarda yürürler. Kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiler de farklılaşır. Hastalık daha önce oligarşinin başını yemiştir. Burada da özgürlükten doğar hızla gelişerek sonunda demokrasiyi köleliğe çevirir. Her aşırılığın ardından, her zaman sert bir tepki gelir ve bu devletlerde de her şeyden fazladır. Özgürlüğe bu tepki aşırı bir kölelik olarak toplumda kendini gösterir. Platon zorbalığın halk devletinden doğmasını normal karşılar ve en taşkın özgürlük burada olduğu için, en yaman ve en dayanılmaz kölelikte burada olacaktır demektir (Devlet, 1980; 563 e-564a). Platon devlette hastalık olarak başıboş insanları görmektedir. Bunların bir kısmı yiğit, bir kısmı ise korkaktır ve yiğitler başa geçer. Bunları bir kısmı iğneli bir kısmı iğnesiz olan yaban arılarına benzetir. Platon hastalık durumunu daha iyi izah edebilmek için toplumu daha doğrusu demokrasi toplumunu üçe ayırır. Birincisi serbestliğin doğduğu oligarşideki kadar serbest bir sınıf, bu sınıf oligarşidekinden daha çabuk gelişmektedir. Ancak bu grup oligarşide hor görülecek devlet işlerinden uzak tutulup işsiz bırakılmışlardır. Demokraside ise devlet tamamen bunların eline geçirmiştir. Bu sınıfın en azılıları konuşanlar ve iş görenlerdir. Ötekiler ise sadece oturup dedikodu ederler, biri kendilerine laf atınca cevap veremeyip susarlar. Çok az da idareci olur (Devlet, 1980;564 d,e). İkinci sınıfın ise bu kalabalıktan ayrı olarak yaşadığını ve para kazanmaktan başka bir amacı olmayan zengin sınıfı olduğunu belirtir. Platon, doğal olarak yaban arılarının hedefinin en çok onlar olduğunu belirtir. Üçüncü sınıf ise halktır. Yani bütün işçiler ve devlet işlerine karışmayan küçük gelirli insanlar. O bunların demokrasilerde en kalabalık ve birlik olabilirse en güçlü sınıfın bunlar olabileceğini söylemektedir (Devlet, 1980: 565a; Ağaoğulları, 1989;167).

Fakat onlar zannedildiği kadar güçlü değildirler ve kolay kolay birlik olamazlar. Eğer baldan bir pay alırsa sesini çıkarmaz. Başkiler zenginlerden aldıklarının çoğunu kendilerine alırlar ama halka da bir pay verirler. Zenginler de doğal olarak kendilerini korumak için önlemler alacaklardır. Zenginlerin istediği devrim değildir, ancak yöneticiler öyle gösterirler. Halk düşmanlığıyla oligarşiye kaymakla suçlandırılır. Halk da propagandalara kanıp inanınca, zenginler de ister istemez oligarşiye kayarlar.

Meydana gelen kavgalar, iftiralar ve mahkemeler tiranlığın kurulması için başlayan sürecin başlangıcını oluştururlar. Zenginlerin eskiye dönme eğilimi halkta bir önder arayıp başa geçirme duygusunu kamçılar. Bu durum Platon'a göre zorbalığın tohumudur. Yani halkın tuttuğu koruyucu buna yol açar. Koruyucu kalabalığın kendine ram olduğunu görünce yurttaşlarını iğfal eder. Onların hoşlandığı lekeleme yolunu tutar, onu bunu mahkemelerde süründürüp canlarına kıyar. Bu arada halka borçların bağışlanacağı, toprak dağıtılacağı gibi vaatlerde bulunur. Platon böyle bir adamın kaderinin belli olduğunu ya düşmanlarının eliyle öleceğini ya da bir zorba kurt olacağını belirtir (Devlet, 1980: 565 e, 566 a). Tiran olma yoluna giren adamı engellemek için karşı koymalar, halkla arasını açmaya teşebbüsler, suikastlar, dış savaşlar olur. Zorba bütün bunların hakkından gelirse daha da azgınlaşır. Düşmanları onu başkalarına temizletemeyince, bizzat temizlemek isterler. O zaman tiran halktan muhafızlar ister. Halkta bu muhafızları ona verir, çünkü koruyucusuz yaşanılmayacağını sanır. Tiran düşmanlarını ezer ve devletin tek egemeni olur.

Platon, tiranlığın ilk iktidar zamanını da anlatır. Zorba ilk zamanlarda çok tatlıdır. Herkese gülümser, arazi bağı, borç affı gibi vaatlerde bulunur, ancak bunu kendi sadık kadrosuna yapar. İlk önce dış düşmanlarla savaşır, barış veya zafer yoluyla onlardan kurtulur. Ancak halkı boyunduruğunda tutabilmesi için yeni savaşlar icat eder. Bunun bir sebebi de vergilerle fakirleşen halkın kendisine baş kaldırmasını önlemek içindir. Boyun eğmeyen, dik kafalı insanlara ise savaşlara sürerek ölmelerini sağlar. Savaş kundakçılığı yapar ama halkın gözünden de düşmeye başlar. Ancak iktidarı sağlam tutabilmek için bazı yöntemler icat eder. Platon, bunlar arasında zorbanın dost ve düşmanları arasında tek bir değerli insan bırakmamasını ve gözünü dört açarak yürek, üstünlük, akıl, kudret gibi vasıflara sahip insanları bir bakışta sezerek ayaklarını kaydırmasını örnek gösterir. Bu temizlik öyle bir temizliktir ki hekimlerinki ile karşılaştırılırsa, onlar bedeni kötülüklerden temizlerken, zorba veya tiran ise toplumu iyilerden temizlemektedir. Çünkü idareyi elde tutabilmek için başka çaresi yoktur (Devlet, 1980: 567 b,c). Diktatörün ya da tiranın davranışı değişir, adam bulmak için köleleri sahibinden alarak azat bile eder. Bu sayede özgür olan köle, kendini azat

edene yani efendisine, eskisinden de çok sadakat gösterir. Platon tragedya şairlerini bu arada Euripides'i "zorbalar akıllı kişilerle düşe kalka akıllı olurlar" sözünden dolayı eleştirir ve düşüp kalktığı kişilere örnek olarak köleleri gösterir. Bu şairler devletleri demokrasi ve zorbalığa doğru sürüklemektedirler. Platon zorba ile halkın durumunu baba ile oğula benzetir. Nasıl ki, tiran azıp halkı tahkir edecek duruma geliyorsa, oğul da babasına aynı derecede kötü muameleleri layık görmektedir. Zorbanın ana babasına kan kusturduğunu, halkın yağmurdan kaçarken doluya yakalandığını, özgürlüğe kavuşmak isterken eli sopalı kölelerin kulluğuna düştüğünü belirtmekte ve aşırı, düzensiz özgürlüğün ona köleliğin en ağırını, en acısını ve efendilerin en belalısını vermiştir demektedir (Devlet, 1980: 569 b). Anlaşıldığı üzere halk, beterin betere düşerek ne yapacağını bilemez hale gelmektedir. Yönetimin dolaşımı yasası burada durmuş benzemektedir. En azından durum Devlet diyalogu için geçerlidir. Platon Yasalar da çıkış yolu aramakta, ikinci en iyi devleti tasarlamaktadır.

Tiranın Ruh Analizi

Devletin dokuzuncu kitabında Platon, zorbanın ruh yapısını derinlemesine tahlil ve tenkit etmektedir. Böyle bir insan demokrasi insanından nasıl türeyebilmektedir? Bunun cevabını "istekler" üzerine yapılacak yeterince bir aydınlatmadan sonra verilebileceğini belirtir. Bu nasıl olmaktadır? Biz uyurken uyanan istekler şeklinde cevaplandırır bunu Platon (Devlet, 1980: 571). Yani insanın düşünün tarafı uyurken, bu istekler ayağa kalkar. Sebebi çok aşırı yiyip içmedir. Cinsel sapkınlıktan, kan dökme isteğine kadar geniş bir yelpazeyi kaplar. Her zaman olduğu gibi baba oğulunu kurtarmak ister ama oğul yeni dostlarının peşinde zorba olma yoluna gider. Platon bu durumu sevginin (erosun) üstün gelmesi olarak yorumlar. Bir insan, doğası ve alışkanlıkları ya da her ikisi tarafından sarhoş, aşık edildi mi, zorbalığın yolu görünür artık. Çünkü erosu gönlüne oturtan insan her türlü eğlenceyi yapar ve malını mülkünü kaybeder. Kaybettiğini bulabilmek için baskı, şiddet dahil her türlü yola baş vurur. Gerekirse babasına bile karşı gelir. İnsan erosun etkisinde olunca, demokrasiden yana olan gönlü kayar zorbalığa doğru gider. Platon baş zorbayı yani diktatörü bu çeşit insanların teşvik ettiğini belirtir. Bir devlette bu çeşit insanların az olduğunu fakat geriye kalanlar akıllı iseler bunların barınamayacaklarını söylemektedir. O zaman bunlar ya bir başka zorbanın emrine girerler ya da paralı asker olurlar. Eğer her yerde barış hüküm sürüyorsa, kendi yurtlarında yaptıkları ufak tefek kötülüklerle avunurlar (Devlet, 1980: 575 b). Platon bu kötülüklerin yan kesicilik, köle satıcılığı (özgür insanları) olduğunu, parayla iftira etmenin de buna dahil olduğunu belirtir. O özgür insanları köle olarak satmak derken herhalde kendisini kastetmektedir. Çünkü ilk Sicilya seyahatinde I. Dionysios kendisini bir Sparta gemisine bindirtmiş ve Aigine

adasında sattırmiş ve onu bu durumdan Kyreneli bilge Annikeris kurtarmıştır. Zorba, destekçileri yetmeyince dışardan adam getirir, halkına karşı kullanır. Filozofun zorbalar üzerindeki bu tespiti, çok yakın zamanlar için de geçerlidir. Çünkü asrımızda da paralı askerler var ve çeşitli ülkeler tarafından kullanılıyor. Ayrıca ideolojik boyutlu çeşitli devletlerde ki, bunlar otoriter devletlerdir, kendi iç işlerindeki uyuşmazlıkları zorla halletmek için, yandaşı olan ülke veya gruplardan destek almaktadırlar.

Devlet'in yazarı, zorbaların dostu olamayacağını ve kendilerinin de kimseye dost olamayacaklarını belirtir. İş başına gelmeden önce de etraflarında sadece yağcı bir zümre vardır. Ondan istediğini aldılar mı sırtlarını dönmekteydiler. Bu insanların kimsenin dostu olmamakla ya efendi ya da köle olabileceklerini belirterek, gerçek özgürlük ve sevgiyi hiçbir zaman tadamayacakları ifade edilir. Çünkü doğruluk ve mutluluk devletten devlete olduğu gibi, insandan insana da değişmekte ve devletlerin en mutsuzu zorbalık, en mutlusuz da krallık olmaktadır. İnsanın durumu için ise "insan ne kadar zorbaysa o kadar da köledir" demektir(Devlet, 1980: 576 a, d, 579 e). Zorba insan gücünü yitirdiği an köleşir. Bir köle ise eline güç geçirince zorbalıdır. Bunlar birbiri ile doğru orantılıdır. O yüzden insanları bir şeye tutkun yapacak isteklerden uzak bir şekilde yetiştirmek gerekir. Zaten insanın ruh yapısına göre de üç çeşit insan vardır ve bu tasnif bütün devletin yapısına da uymaktadır. Üç çeşit insanı , "bilgisever, ünsever, parasever" olarak bize takdim etmektedir. Bu üç çeşit insana göre de üç ayrı zevk vardır. Her biri zevki kendine göre kabul edecektir. Parasever, bilim ve şan ile şerefin karın doyurmayacağını, asıl zevkin parada olduğunu söylerken; ünsever, para biriktirme zevkini kaba bulmakta, bilme zevkini de insana ün sağlamadıkça boş ve manasız bir heves saymaktadır. Bilgisever veya filozofun ise durmadan yeni şeyler öğrenmek, gerçeği olduğu gibi tanımak istediğini, bunların yanında diğer zevkler için zoraki istekler dediğini , bunlara itibar etmediğini ve hayatın zorlaması olmazsa bunlardan vazgeçilebilir dediği ifade edilir (Devlet, 1980: 580 a, d, e). Bilgisever insanın düşünme özelliği ile hepsinden üstün olduğu vurgulanır. Platon aklın önemi üzerinde durduktan sonra akıl ve ona bağlı olan düşünme yetisi ile vücudun diğer kısımlarını karşılayan insan tipleri ile devletler arasında da karşılaştırma yapar, "bundan şu çıkar: en tatsız hayat zorbanınki, en tatlı hayat da kralınkidir"(Devlet, 1980: 587 b, c, d). Bu pasajın devamında ise zorbanın, diğer devlet mensupları ile karşılaştırılması yer alır. Zorbanın zevki, kralın yaşadığı zevkten o kadar aşağıdır ki onu bile tespit etmek zordur. Bir yol bulur buna Platon. Oligarşi adamı ile tiranı karşılaştırır. Tiran ondan üç derece aşağı zevktedir. Çünkü ortada demokrasi insanı var. Bu şekilde zorbanın gerçek zevkten üç derece aşağı olduğu vurgulanır, bu yeter mi? Yetmez. Bu defa oligarşi insanı krallık insanı ile karşılaştırılır. Seçkin insan yani aristokratla kral bir sayılırsa, oligarşi insanı da krallık insanından

çok aşağı derecede olmaktadır. Sonuç olarak zorba insan, krallık insanından u çarpı u kat yani gerçek zevkten u çarpı u kat uzaklaşmış olur.

SONUÇ

Gerek yukarıda sonlandırdığımız zorbanın ruh incelemesinde gerekse metaller mitosuna bakarak, Platon'un ađdař totaliter rejimlerin ilham kaynađı olabileceđi teorisini savunan Popper ve onun gibi dūřünen řenel, Hacıkulaođlu gibi yazarların dūřüncelerine katılmak mūmkūn deđildir. Çünkü ađımızda totaliter devlet demek; kan dōkūcū, azgın diktatōrlukler demektir. Çađımızın ōluleriyle ona yaklařacak olursak, ředit bir kan dōkūcūlūđu de onda aramamız gerekir. Bir itiraz gelebilir hemen: Ama o iktidarı eline geçirememiřti, bir ele geçirseydi gōrūrdünüz o zaman denilebilir. Buna cevap olarak Platon'un İdeal Devlet'i kurma ařamasında, tıpkı ressamın tuvali temizlemesi gibi varolan siyasi ortamı temizlemeyi ōnerdiđini fakat bunu katliamla deđil de, belli bir yařtan yukarı olan insanları sūrgūne gōndermekle yapmak istediđi gōrūlūr (Devlet, 1980: 541a). Oysa onda kan dōkme fikri bile yoktur. İnsan hayatının eđitimle sarılması ve kontrol edilmesi var ama totaliterizm sadece kontrol ile olmaz. Őrneđin ađımızda Alman, Rus, in ve İtalyan tipi totaliter diktatōrlukler geliřti, yařadı, ōldū ve birisi in hala yařıyor. Bunların dōktūđu kan oranı tahmin edilebiliyor, oldukça yūksək. in hala hem in asıllı yurttařlarına hem de Uygur Tūrklerine karřı idamlara devam etmektedir. Portekiz de prof. Salazar'ın 49 yıllık iktidarı en yumuřak fařizme ōrnek gōsterilir. Őstelik ōyle yumuřak ki, bunca yıllık iktidardan sonra rejimin dūřman saydıđı sosyalistler buradan gūlenerek ıktı. Oysa Nazi Almanya'sı okerken dođudan giren Ruslar i sosyalist cepheden bir kiřiye bile sađ bulamamaktan řikayet ederler. Demek ki yok edilmiřler. Teřbihte hata olmaz denilir, Platon'un İdeal Devlet'i gerçekleřmiř olsaydı, prof.Salazar'ın Portekiz rejimi kadar sert olur muydu? Bu bile tartıřılır.

Sonsōz olarak,totaliter rejimlere geçmiřten dipnot bulmak isteyen dūřūnūrlere řu sōylenebilir: Diktatōrluk veya imparatorluk kurmak isteyenlerde egemenlik tutkusunu, insanları sevk ve idare etme arzusunu acaba nereye koymak lazım gelir. Koskoca Aristoteles'in būtin dehasına, bilim alanındaki enginliđine, mantıktaki gūcūne bakılacak olursa, Būyūk İskender'i hiç etkileyemediđi gōrūlecektir. Aristoteles kent devletini savunup onun tartıřmasını yaparken (Aristoteles, 1993: 69-107) yaparken ōđrencisi būyūk bir imparatorluk kurdu. Çünkü filozof Politika ve Nikomakhos Etiđi adlı eserlerinde kent devletini savunuyordu. Irkçılık, egemenlik gibi fikirler insanlık tarihi boyunca hiç eksik olmadı; tıpkı

özgürlük, eşitlik, adalet fikirleri gibi. Bu nedenle, organize bir suç makinasına günümüzden 2500 yıl öncesinden bir kaynak aramak tartışılır bir durumdur.

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU, Mehmet Ali. Eski Yunanda Siyaset Felsefesi, Ankara, 1989.

ALSAN, Necip.Eflatun, Varlık Yay., İstanbul, 1963.

ARİSTOTELES. Politika, Çev: Mete Tunçay, R.K., 4.bsm, İstanbul,

1993.

DUVERGER, Maurice. Siyasal Rejimler, Çev: Teoman Tunçdoğan, sosyal Yay.,1.bsm, İstanbul, 1986.

EBENSTEİN, William. Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, Çev:İsmet Özel, Şule Yay., İstanbul, 1996.

HACIKULAOĞLU, Hale. Platon'un Devlet Kuramı, Ara Yay., 1. bsm, İstanbul, 1991.

MANSEL, Arif Müfit. Ege ve Yunan Tarihi, T.T.K. Yay., 5. bsm, Ankara, 1995.

PARKINSON, Northcote. Siyasal Düşüncenin Evrimi, Çev: Mehmet Harmancı, R.K., 2. bsm, İstanbul, 1984.

PLATON. Devlet, Çev: M. Ali Cimcoz-Sabahattin Eyüpoğlu, R.K., 4.bsm, İstanbul, 1980.

Mektuplar: VII. Mektup Çev: İrfan Şahinbaş, M.E.B Yay., İstanbul, 1997.

Yasalar, Çev: Saffet Babür – Candan Şentuna, Kabalcı Yay., 3. bsm., İstanbul, 1996.

Devlet Adamı, Çev: Behice Boran- Mehmet Karasan, M.E.B Yay., İstanbul, 1997.

P rotagoras “Diyaloglar2”, Çev: Tanju Gökçül, R.K., 3.bsm, İstanbul, 1996.

Gorgias “Diyaloglar1”, Çev: Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yay., 1. bsm, İstanbul, 1986.

Sokrates'in Savunması, Çev: Teoman Aktürel, R.K.,1. bsm, İstanbul, 1996.

Phaidon, Çev: Ord.Prof. Dr. S.Kemal Yetkin, M.E.B., Yay., İstanbul, 1997.

POPPER, Karl. Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt1: Platon, Çev: Mete Tunçay, R.K., 3. bsm, İstanbul, 1994.

ŞENEL, Alaeddin. Siyasi Düşünceler Tarihi, 6. bsm, Ankara, 1996.